

«Si el nostre cor s'hagués incendiat...»: les dues versions de «Les fulles de l'abril», de Josep Carner

ENRIC CASSANY *Universitat Autònoma de Barcelona*

RESUM: Josep Carner és un poeta que defensa el dret a esmenar la pròpia poesia. La comparació de les dues versions del poema "Les fulles de l'abril", publicat dins *El cor quiet* (1925) i revisat en la secció "Cor quiet" del volum *Poesia* (1957), permet veure un exemple de rectificació ideològica i moral: l'exaltació de l'ambició vital, en clau baudelairiana, que un dia va temptar Carner, deixa pas a l'acceptació assenyada i serena de l'ordre natural.

PARAULES CLAU: Josep Carner, poesia catalana, autorevisió, variants poètiques, Baudelaire en la poesia catalana.

ABSTRACT: Josep Carner always defended a poet's right to revise his or her own poetry. A comparison between the two versions of the poem "Les fulles de l'abril", first published in *El cor quiet* (1925) and revised in the "Cor quiet" section of *Poesia* (1957), affords an example of ideological and moral rectification: the exaltation of life, Baudelaire-like, which once tempted Carner, gives way to a sensible and serene acceptance of the natural order.

KEYWORDS: Josep Carner, Catalan poetry, self revision, poetic variants, Baudelaire in Catalan poetry.

Torno al poema «Les fulles de l'abril», publicat dins *El cor quiet* (1925) i revisat en la secció «Cor quiet» del volum *Poesia* (1957),¹ ara sense pretensions d'anàlisi tècnica ni propòsit didàctic.² Espero que, entre lectors de Carner, em sigui permès

NOTA. Aquest text és transcripció, amb retocs, de la conferència que vaig pronunciar, atenent l'amable invitació de Jaume Coll, a les «Jornades Carner (en l'escaiença del 125è aniversari del naixement del poeta)» celebrades a la Universitat de Barcelona el 9 de febrer de 2009. Hi mantinc les marques d'oralitat del text originari.

1. Els textos que reproduceixo de les dues versions del poema són els regularitzats ortogràficament de les edicions de L. CALDERER (J. CARNER, *El cor quiet*, Barcelona: Edicions 62, 1984, p. 108) i J. COLL (J. CARNER, *Poesia*, Barcelona: Quaderns Crema, 1992, p. 757).

2. E. CASSANY, «Aproximacions a un text poètic ("Les fulles de l'abril", de Josep Carner)», *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 10, octubre 1996, p. 65-78.

d'assajar-ne, simplement, una lectura. Tractaré, sobretot, d'interpretar el sentit dels canvis introduïts a la segona versió del poema, en un exercici purament conjectural. Aquests canvis són de tal naturalesa que conviden a trobar respostes més enllà del millorament formal. Que una segona versió de Carner millora, en molts aspectes, la primera, ho donaré per descomptat. He d'aclarir, però, que no són les esmenes més evidents –tècniques, lingüístiques– les que en aquest cas m'interessen, sinó les que afecten el sentit. Quan Carner defensa el dret a corregir-se, no ho fa només com l'artífex que ha madurat en el seu art, sinó com l'home que s'examina des del seu actual estat de consciència. Veurem, doncs, «Les fulles de l'abril» de la quarantena del poeta sotmeses a la seva visió de la seixantena. El text revisat, transformat, el trobem en la secció «Cor quiet» de *Poesia*, que reuneix, al costat d'uns pocs inèdits, poemes d'*El cor quiet* i d'altra procedència, i els ofereix com un «llibre» nou. Des d'una actitud ben decantada i definida amb els anys –l'acceptació, «l'assenyament»–, aquest conjunt de poemes realcen una veta de la poesia anterior, com si volguessin mostrar la unitat d'un esperit.³

Reproduïxo la primera versió del poema, apareguda a *El cor quiet* (1925):

I

Oh, fulles de l'abril, oh promences
que feu ombres lleugeres pels camins!
Sembleu mig enyorances, mig temences;
mig voleu i mig no, com els destins. 5
Així som tots, en desgavell d'instints
gronxats entre desigs i defallences.
Qui cull el goig de les blavors immenses?
Els homes som migradament divins.

II

Oh fulles de l'abril, oh cosa incerta!
No prou ombra ni joia ni fresseig! 10
Vida que tem, tot d'una que es desperta,
del vent que passa, del dringant rabeig.
En vostre dolç encongiment hi veig

3. Vegeu L. CALDERER, «Josep Carner: “Cor quiet” dins *Poesia*», *Faig*, núm. 23-24, maig 1985, p. 33-46.

la meua vida inútilment oferta
perquè el diví coratge la deserta 15
davant el do voltat de guspireig.

III

I talment la cautela és endebades
i el mig voler no ens lliura de perill.
Fuetejades i socarrimades
també sereu, oh fulles, –mon espill! 20
I de la terra el lamentable fill
mor de perduda bala, de vegades,
tot i haver-se ajupit a les marjades
per no ser sant o per no ser cabdill.

IV

Fulles d'abril, de tota por joguina, 25
i jo, l'esma sens goig ni pietat!
En lloc de vida esclava i mort mesquina,
si el nostre cor s'hagués incendiat,
faríem prou en l'èter consagrat
l'interrogant de llum de la gavina 30
o de l'albatros la volada fina,
senyal heràldic de la tempestat.

El poema es construeix a partir d'una analogia, mantinguda a totes les estrofes. En la primera, les fulles de l'abril es comparen amb els destins humans; en les altres tres, són imatge del jo que parla en el poema. Els termes de la comparació s'expliciten diàfanament.

A la primera estrofa, l'analogia es desgrana d'aquesta manera: les fulles de l'abril són «prometences», fan «ombres lleugeres», s'enyoren i temen, volen i dolent; els homes som instint, desitgem i defallim. Els dos versos que tanquen l'estrofa assenyalen l'abisme entre el voler i el poder humans, amb una imatge de l'esplendor natural inabastable («Qui cull el goig de les blavors immenses?») i una sentenciosa constatació de la impotència humana («Els homes som migradament divins»). Aquest vers 8 ens permet anar enrere i destriar, dels sentits connotats, els que tenen relació amb la impotència, amb la poquesa. La celebració d'una vida que es desclou es fa entendre, així, com avís d'una precarietat i d'una insignificança. Els humans som –la idea és central en Carner– uns pobres diables condemnats a la pura vida instintiva, que a penes entenem res ni, menys, la meravella del món on ens és concedit viure. Però és en la nostra naturalesa, que per això escarneix la dels déus,

imaginar i desitjar el més alt. Aquesta antítesi (migradesa/divinitat) és crucial en la construcció del sentit del poema.

A la segona estrofa, les fulles de l'abril, aquestes vides que comencen, atemorides davant l'embat i la fressa del vent, es comparen amb la vida del jo, «inútilment oferta». L'idiòlecte carnerià, i concretament la marca d'intratextualitat amb *La inútil ofrena*, es reconeix en aquests mots, que immediatament evoquen una actitud d'escepticisme davant la possibilitat de trobar un sentit al nostre viure. Vivim d'esma, i és prou. En la poesia de Carner la «inutilitat» de la vida no es desprèn pas, em sembla, de les condicions o de la manera com aquesta és viscuda, sinó de la constatació que es tracta, *només*, d'una vida humana. Però en els dos versos finals de l'estrofa sembla que es restringeixi el valor general d'aquella actitud i que la «utilitat» de la vida es faci dependre de la nostra voluntat, del nostre «coratge». El coratge és, aquí, invertint el sentit negatiu del vers 8, allò diví que tenim els humans. No els «desigs» de l'estrofa primera, sinó el coratge. Si ens encongim davant el que ens supera, si desistim de viure al compàs de la vida que esclata, si desertem «davant el do voltat de guspireig», aleshores és quan la nostra vida és inútil. Les estrofes III i IV despleguen aquesta idea.

La tercera estrofa, en efecte, exposa la inutilitat de «la cautela», de la preservació. Què en traurem de no exposar-nos, de no destacar-nos, si l'atzar governa la nostra vida de lamentables mortals? El nostre fat és morir, com les fulles, com tot el que viu. No ens és pas concedit d'evadir la mort, però sí d'escollir la vida –la mena de vida que volem viure. S'insinua en aquests versos que podríem no preservar-nos, no ajupir-nos, aspirar a ser sants o cabdills.

La quarta estrofa ho corrobora, en apoteosi. Som, com les fulles, «joguina» de la por, cosa inerta, abandonada a l'atzar sense voluntat ni desig («esma sens goig ni pietat»). Però altra cosa podíem haver estat si, en lloc d'un vida submissa (i és perquè l'hem viscuda com esclaus que la inevitable mort és mesquina), haguéssim gosat viure. Si haguéssim viscut apassionadament («si el nostre cor s'hagués incendiat»), la nostra vida no hauria estat inútil i hauríem deixat empremta, senyal en el món:

faríem prou en l'èter consagrat
l'interrogant de llum de la gavina
o de l'albatros la volada fina,
senyal heràldic de la tempestat.

Aquestes imatges finals, que semblen donar resposta a «Qui cull el goig de les blavors immenses?», transporten la idea d'elevació, en oposició a la mediocritat vital assenyalada per l'analogia fulles/homes-jo, i l'ideal (la recança) d'una vida feta de coratge, aspiració a la plenitud, elegància, força, permanència...

Fins aquí, el poema d'*El cor quiet* (1925). La segona versió (*Poesia*, 1957) conserva només la primera estrofa. Les altres dues són de nova planta.

[I]

Oh fulles de l'abril, oh promences
que feu ombres lleugeres pels camins!
Sembleu mig enyorances, mig temences;
mig voleu i mig no, com els destins.
Així som tots, en desgavell d'instints, 5
gronxats entre desigs i defallences.
¿Qui cull el goig de les blavors immenses?
Els homes som migradament divins.

[II]

Oh fullada que et veus, a penes nada,
en rams gentils i tendres moviments! 10
La pluja et va nodrir, la solellada
i la terra, afanyosa de vivents,
que amb la despulla del que neix i es bada
cal que rebrolli en renovats intents;
tem el vent, el ruixat i la secada. 15
Tot dura poc: a penes o no gens.

[III]

Fulloles de l'Abril, naixó primera,
al grat de l'aire incertes, inconstants,
demà, quan passi jo per la vorera,
sí us sacsejà de nit ventada fera 20
o un xàfec de mil llances ressonants,
trobaré, damunt llot o polseguera,
sota un fullam alegre com abans,
una escampada de començos vans.

L'analogia fulles/homes i l'oximoron «migradament divins» de la conservada primera estrofa no determinaran el sentit de la resta del poema. Les dues noves estrofes no insisteixen ni en l'una ni en l'altre. Són les fulles, ara (estrofa II), l'únic objecte que representa, com abans, la fragilitat, la precarietat de la vida. De la vida natural (fatal cicle de mort i renovellament) més que de la vida moral. De manera

semblant, el jo que apareix a la tercera i última estrofa no és posat en relació analògica amb les frèvols fulles i passa a ser, només, un testimoni del cicle natural.

És clar que, en les dues estrofes noves, els significats associats a les fulles de l'abril es condensen en assercions de valor general i, es podria pensar, d'utilitat per a la vida humana: tot dura poc, tota vida és vana. No són pas sentències noves, també les trobàvem a la primera versió. Només que ara es dissocien de qualsevol gest de protesta o de recança. Així, la primera estrofa —l'única que conserva l'analogia fulles/destins humans— basta per donar la dimensió ètica al poema. L'interrogant del vers 7 («Qui cull el goig de les blavors immenses?») i l'afirmació del vers 8 («Els homes som migradament divins») traïxen coneixement més que inquietud, acceptació més que neguit.

Quina deu ser la raó d'uns canvis tan significatius? Si ho he llegit bé, en la primera versió del poema hi ha l'afirmació d'una plenitud vital, que els homes podrien guanyar si la perseguissin amb prou decisió, si, en comptes d'amagar-se o preservar-se, es llancesin a la vida apassionadament decidits a deixar senyal, a contradir el disegni d'una existència abandonada al fat, sense sentit, «inútilment oferta». La formulació és negativa («si el nostre cor s'hagués incendiat» s'ha de llegir com «el nostre cor no s'ha incendiat»), però allò que s'obté de l'hipotètic compliment de la condició necessària és d'un gran valor afirmatiu. En *El cor quiet* no veig cap altre «cor» que pel fet d'haver-se incendiat obtingui el benefici de consagrar, altament i noblement, el nostre pas pel món. Encara més: no és que aquesta actitud no concorri amb la que generalment s'exhibeix en el recull, sinó que sembla contradir-la. Cabré i Ortín n'han descrit l'orientació general:

Llegint els poemes ens adonem que allò que ha dut la serenitat al poeta, i que l'allunya de qualsevol caiguda en la desesperació, la follia o l'angoixa de viure, és el reconeixement d'un ordre universal. Podem imaginar un triangle: el poeta i la naturalesa que ell contempla són els dos angles que en formen la base: tot el creat. En el vèrtex hi ha Déu, que els crea i els manté, i s'hi revela. Totes les interrogacions, les intuïcions i els implícits continguts en els poemes duen a l'acceptació de l'existència d'aquest ordre. Acceptació sense més? En realitat, perquè pugui ser reconegut com a tal ordre, cal que l'home —el poeta— acompleixi el seu paper, que se situï en el seu lloc en el joc de relacions del triangle. Així, el reconeixement té molt d'imperatiu moral: és pel seny —entès com el màxim de saviesa que és possible de guanyar: com la posició assolida en la maduresa— que el poeta s'acorda al lloc que li pertoca. Però el seny carnerià no és una fàcil adquisició: el poeta ve a formular-lo com una llei de

paradoxa, segons la qual d'un major desapropiament en resulta un guany més gran.⁴

Els poemes del llibre s'orienten cap a la serenitat. I cada secció proposa un recorregut divers dins el marc general, unitari, que s'acaba de descriure. «Les nits», primera secció, planteja, arran d'abisme (de dissolució), els més greus interrogants ontològics, per als quals l'única resposta sembla ser el reconeixement d'aquell ordre universal. «Els arbres», «Les estampes» i «Les adreces» són ja fruit decantat d'aquest descobriment, explanació d'actituds morals que les coses del món exemplifiquen i que el poeta copsa i tradueix sense profanar-les. «L'assenyament» constitueix la reflexió final sobre la conquesta del seny, per la via de la humil acceptació de la contingència humana; una reflexió envoltada de dubtes sobre el sentit de la pròpia vida.⁵

El poema «Les fulles de l'abril» pertany a aquesta darrera secció i expressa, com hem vist, justament, el dubte existencial, el perill de la dissolució en l'oblit. Tot i que ja hi detectem alguna cosa discordant –aquesta solució volitiva, vitalista a l'interrogant existencial–, no tenim pas dret a considerar-la incoherent. Si *El cor quiet* de 1925 és provatura de coneixement i d'autoconeixement, en termes actius i problemàtics («res no viu altrament que combatut», diu un vers de «Preservació»), «Les fulles de l'abril» es poden entendre com un episodi d'un itinerari espiritual: el moment reservat a la recança o al dubte sobre les conviccions assolides. En canvi, l'esmena del poema en la segona versió ens obliga a interpretar el perquè d'una correcció tan severa. Qualsevol conjectura, és clar, s'ha de formular tenint en compte el context de la segona versió. Recordem que aquesta versió apareix dintre de la secció «Cor quiet» de *Poesia*, en la qual es conserven només tretze poemes del llibre del 1925, la majoria procedents de l'apartat que porta el nom de «L'assenyament». La resta de poemes, de diversa procedència, són majoritàriament revisats i diria que escollits per fer honor a aquest nom. Carner, conscient que l'assenyament no és pas una actitud exclusiva dels seus quaranta anys, sinó una veta distingible de tota la seva poesia (que, destriada, fixa la imatge amb què desitja perdurar), escull i adapta un conjunt de poemes que exemplifiquen ara, més que un combat o una aventura, una visió i un estat d'esperit no circumstancials, definitoris de l'home que es contempla a si mateix en la seixantena. Perquè són escollits i corregits amb aquest propòsit, els poemes conformen un conjunt de notòria coherència. Ara ja no ens tempta de pensar, com en el cas del 1925, que el rigor d'una exegesi pugui dissimular un cert caràcter miscel·lani, un punt accidental, del llibre.

4. L. CABRÉ; M. ORTÍN, «*El cor quiet*», de Josep Carner, Barcelona: Empúries, 1985, p. 50-51.

5. *Ibidem*, p. 51-52.

La impressió davant aquests «nous» poemes és, doncs, que responen a una visió madurada, decantada. Des d'aquesta posició, la versió primera de «*Les fulles de l'abril*» devia semblar a Carner poc avinent al seu propòsit, una distracció o una contradicció de l'esperit que el defineix al llarg de la seva poesia. És fàcil identificar en la secció «*Cor quiet*» un grup de poemes que presenten els mateixos motius, però no sembla que ho facin mai en sintonia amb la conclusió continguda en les dues estrofes finals de la versió primitiva del nostre poema.

Així, el rescat de «*Preservació*» (procedent d'*El veire encantat*), sembla talment venir a desautoritzar aquella sortida inconformista:

Va a tomballons cap a la sort comuna
qui s'alegra i es plany de la fortuna:
no hi ha corona com un dol callat.

El menyspreu de la mediocritat, en els versos d'«*A la petitesa*» (procedent d'*El veire encantat*), es confia –olímpicament, irònicament– a l'àngel, en comptes de presentar-se en termes de negació vital, personal. I «*Enyor*» (procedent de *Llunyania*) respon al neguit existencial i a l'acceptació tranquil·la d'aquest, inherent a la condició humana:

Hi ha dies que les ànimes s'escapen
al floc del núvol, en el cel perdut;
hi ha dies que el camí de cada dia
ens sembla inconegut.
[...]
El nostre enyor ens ve de quan no érem.
Quina incertesa el caminal on som!
Oh, bla sojorn, oh quietud bressada
que la vida interromp!

A «*En companyia*» (procedent d'*El cor quiet*), el desig i la recança, entre els quals es gronxava la vida humana, no condueixen a cap greu dilema, sinó que s'accepten conscientment, sàviament:

A fantasmes sé que em lliuren,
a la lluna, al floc del vent:
prou m'enganyen, i talment
no sé estar-me de somriure'n.

«La cautela» (procedent d'*El veire encantat*) oposa, «ara que els meus polsos/la vida ha arpejat», el seny als desigs, il·lusions i instints, que són romanalles de la joventut.

Doncs: en el marc d'intencions de «Cor quiet», la insinuació, en la primera versió de «Les fulles de l'abril», d'un argument volitiu, vitalista, devia semblar a Carner incoherent. I les imatges de filiació romanticsimbolista que li donen forma, excessives; només caldria acudir a un poema com «Élévation», de *Les fleurs du mal*, per corroborar-ne l'adopció. Recordem-lo:⁶

Au-dessus des étangs, au-dessus des vallées,
Des montagnes, des bois, des nuages, des mers,
Par-delà le soleil, par-delà les éthers,
Par-delà les confins des sphères étoilées,

Mon esprit, tu te meus avec agilité,
Et, comme un bon nageur qui se pâme dans l'onde,
Tu sillonnes gaiement l'immensité profonde
Avec une indicible et mâle volupté.

Envole-toi bien loin de ces miasmes morbides;
Va te purifier dans l'air supérieur,
Et bois, comme une pure et divine liqueur,
Le feu clair qui remplit les espaces limpides.

Derrière les ennuis et les vastes chagrins
Qui chargent de leur poids l'existence brumeuse,
Heureux celui qui peut d'une aile vigoureuse
S'élaner vers les champs lumineux et sereins;

Celui dont les penses, comme des alouettes,
Vers les cieus le matin prennent un libre essor,
—Qui plane sur la vie, et comprend sans effort
Le langage des fleurs et des choses muettes!

El cas és que la resolució del poema segons la *manera* baudelairiana només podia tenir passament per a Carner si el lector era capaç d'entendre el joc, és a dir, d'identificar l'origen d'aquella imatgeria. La presència, delatora, de l'albatros confirma la

6. Reprodueixo el text establert per C. Pichois (C. BAUDELAIRE, *Œuvres complètes*, vol. I, París: Gallimard, 1975, p. 10).

seva intenció de fer llegir els versos de l'estrofa final com una citació. Però, tot i així, li devia resultar equívoca. O megalòmana. D'aquí, la severitat de la poda. Aquella *manera* ja no és acceptable o convenient o útil per al propòsit actual. Encara més: tenim la sospita que, en el moment de la revisió, tampoc va ser jutjada útil per al propòsit antic. Al capdavant, en textos contemporanis de la primera versió del poema, Carner podia veure-hi emmirallat més fidelment, i amb imatgeria menys aparatosa, el seu pensament. Per exemple, a «Sota les frondes gotejants», article del 1923 recollit a *Les bonhomies* (1925): «Híbrids, certament, duem closques com les tortugues i tenim ales com les orenetes. Però les nostres fluctuacions són, tanmateix, les fluctuacions d'un vol. I hi ha dues alteses en nosaltres: l'una, imaginar una perfecció remota, i l'altra, anar-hi tot sabent que no hi arribarem mai. I aquella imaginació i aquest viatge són la dramàtica bellesa de la humanitat, que ens envegen les frondes i els àngels».

Significativament, com ha estat remarcat,⁷ la secció «Cor quiet» de *Poesia* es tanca amb «El noble do» (un poema no publicat abans en llibre), on trobem restituit el centre d'aquell pensament: la vida és efímera, i ho hem d'acceptar humilment, lúcidament. No vol pas dir passivament:

Ara que ja mon cap és esquitxat de cendra
encara vull saber i encara desapendre.

Però no és amb gestos desorbitats, amb els incendis del cor, que viurem enlairadament i deixarem senyal. El desig de permanència no és més que una noble il·lusió de l'esperit, que el nostre seny ha de saber reconèixer com a tal.

I perquè passi un signe de mi damunt l'estany,
em bastarà un palet molt lleu, color de rosa,
(on, tota amagadissa, l'eternitat es posa)
perquè em dibuixi un ròdol –a penes nat, perdut–
en l'aigua del silenci i de la solitud.

En el poema de Goethe «Dedicatòria», que Maragall va traduir, el «noble do» és la divina poesia que ve a salvar-nos de la condició humana, a consolar-nos en la nostra foscor. Carner s'empara subtilment d'aquest concepte per regraciar el do de la poesia. Però, tant com un do, la poesia és un gest esforçat («Dir molt en un mig dir, seria mon afany»). Som per ella, tot just, una mica menys migrats i un mica més divins.

7. Vegeu CALDERER, «Josep Carner: "Cor quiet" dins *Poesia*», p. 42; i CABRÉ; ORTÍN, «*El cor quiet*», de Josep Carner, p. 56.